

ידידות

אני זוכר את זלדה ביום השואה – נשאבת בלי שיור אל הזוועה הבלתי נתפשת. אכן, היא ראתה עצמה תמיד כ'פליטת שואה', אף שעלתה לארץ עם משפחתה כבר ב-1926. אני זוכר דברים שלה על הקושי להאמין, על הקושי שלה עצמה להקים בית - אחרי שהיו בעולם מחנות ריכוז. רק נס בעיני שהשואה לא ניפצה לרסיסים את היופי הרוטט של שירתה ושל חייה

עם כל הכוסף והגעגועים למרחבים, לנופים קסומים, לארצות רחוקות, כאותה ציפור בכלוב, זלדה לא רק קיבלה עליה את דינם של חיים רתוקים למקום אחד, לבית, תוך עזרה תמידית לסובבים אותה, אלא כמוכן מסוים גם בחרה באותו צמצום: בכתלים, בשכנים, בטיפול בבעלה החולה, באמה, בידידים, בחרה בדלת פתוחה תמיד לנדכאים ולעניים. בחרה בעולם האנושי, על כל כאביו וחוסר אוניו, כנגד עולם הטבע

זלדה היתה נטולת תאוות קניין יותר כל אדם שהכרתי מימי. לא רק בקניינים כספיים המדובר, אלא בכל הקניינים הקיינוניים והמדומים כגון פרסום, הצלחה או כבוד. זלדה היא אולי האדם היחיד שהכרתי, שהפרסום לא נגע בכנף בגדו אפילו באצבע קטנה. היא לא הפכה את עצמה או את יצירתה, ולו במעט מזעיר – לפסל

ראובן (רובי) קסל

רובי קסל היה מידידה הקרובים של זלדה וסעד אותה עד רגעיה האחרונים לפני עשרים וחמש שנה, במוצאי יום השואה תשד"ם, השיבה זלדה את נשמתה והיא בת שבעים. יום השואה, יומו של 'לכל איש יש שם'. 'לכל איש יש שם' היה שיר זרוק ומקופל ב'תהום' (כך כינתה זלדה את ה'עולם' שבקרקעית ארון העץ הישן שלה) וזלדה לא התכוונה לשמור אותו. ואולם דברים חשובים באמת מתגלים לפעמים בהיסח הדעת, והשיר הזה, שחייה של זלדה, כשל כל אדם, מקופלים בתוכו, כמו הצטנף אל תוך עצמו עד שמלותיו האחרונות: 'לכל איש יש שם שנתן לו הים/ ונתן לו מותו', נשזרו אל תוך יום השואה שהיה גם ליומה האחרון עלי אדמות. היא ששרה: 'וקשה תהיה עלי הפרידה משמות של דברים כמו מן הדברים עצמם' – הותירה לנו את אותן ארבע מלים פשוטות כל כך, שכמו חיכו מאז ומעולם להתגלות על ידה והיו לנחלתו של בית ישראל.

שיר קיומי

זלדה היתה בת עשרים וחמש כאשר פרצה מלחמת העולם השנייה, ובכל זאת אין בשירתה כמעט שום התייחסות גלויה לשואה. אכן בשיר 'נהר אחד זורם אל ים' אומר לה ג'נה הכאוב: 'אל תספרו לי על מחנות/ ריכוז, על מלחמה, על שכונות פחים, על אנחות/ אלה שהם מעבר לקיר'. גם בשיר 'בחיק העשבים בכה' נרמזים הטיט והדם של אותו 'צלמות בור' שממנו הגיע ניצול השואה אל האור החם והמנחם של 'עיר מקדש זו', ודומה לו השיר על יוסף הצדיק, ש'יצא יפה כשחר/ מבזיון הבור'. אך אין בכל מרחבי שירתה, לפחות בזו שנתפרסמה, תגובה ישירה לשואה.

והנה אותו שיר שהזכרתי, 'נהר אחד זורם אל ים', נפתח בשורות: 'המחלה הביאה שתיים, זרות ורחוקות אל/ חדר אחד וצוותה על הידידות לנגן לפנין'. כל שירתה של זלדה, 'מקוסול עד קדקוד', היא שירה של ידידות, כשם שחייה, על כל תהומותיהם, חידותיהם, קרעיהם וסבלותיהם, היו חיים של ידידות עמוקה. זלדה, שהצליחה למצוא גומחה של ידידות אפילו בעולמם של מחבלים ('הפוגה'), לא יכלה כפי הנראה לכלול בגלוי בשירתה את אותו מיצוי עמלקי של רע גמור, רע לשם רע, את אותו פצע

פעור עד תהום. בעולם שעשוי מידידות ומרחמים – איך אפשר לשיר את תהום החור השחור. לזה שייכת רק שתיקה ללא חוף.

אני זוכר את זלדה ביום השואה – נשאבת בלי שיור אל הזוועה הבלתי נתפשת. אכן, היא ראתה עצמה תמיד כ'פליטת שואה', אף שעלתה לארץ עם משפחתה כבר ב-1926. אני זוכר דברים שלה על הקושי להאמין, על הקושי שלה עצמה להקים בית - אחרי שהיו בעולם מחנות ריכוז. רק נס בעיני שהשואה לא ניפצה לרסיסים את היופי הרוטט של שירתה ושל חייה. היא, שהשמיעה קול תקיף ובודד כנגד מסע הציור הנורא בעקבותיו של ניצול השואה שהזכרתי, הבחור לוי נויפלד (1964), תחילה במכתב לעיתון ואחר כך בשיר קורע לב: 'בחיק העשבים בכה' (זלדה ידעה בוודאות פנימית גמורה כי נויפלד חף מפשע הרבה לפני שנמצאו הראיות החותכות, ועד שטוהר שמו – לא יכלה לעסוק בשום דבר אחר. הפרשה הזו היתה לה 'כמו דיבוק'), היא שפיסת ידיעה בעיתון על מצוקתו של אדם אלמוני הסעירה את נפשה ימים שלמים; שהדאגה לחולים, נפשית ומעשית, סיכנה לא פעם את בריאותה שלה – פלא כיצד עלה בידה להמשיך ולבנות את חייה אחרי השואה.

והנה זלדה נפטרה אור לכ"ח ניסן, מייד כשנסתיים יום השואה. ובא שירה הקיומי, הצלול כל כך, שיירו של האדם, והיה לציר הזכרון של יומה האחרון, נר לששת מיליוני אחיה, לשמות שנתן להם אלקים ועמד אותו צורר למחותם כליל.

שם שנתן לה

'לכל איש יש שם'. לזלדה עצמה ניתנו כל השמות שבשירה, לבד מאחד: 'שם שנתנו לו שונאיו' לא נתקיים בה. כי 'השנאה משקרת'. ועל אף תקיפותה הגמורה של זלדה בעניינים מסוימים, קשה לי להעלות על דעתי שהיו לה אי פעם אויבים.

'לכל איש יש שם' - השם הראשון, הסודי, הלא הגוי - שנתן לה אלקים: 'פנים האני', אותה 'ישות יוקדת, חפשית, שמחה באלקים', ש'לו צָנְתָה לגוף השוקק/ מות למען שמו/ היו האיברים רצים בשמחה/ לכבשן'. שני לו - שם שנתנו לה הוריה ואבותיה יחד עם 'כתרי היחוס והדמעות': 'שיינא זלדה', שם שלא דוקא אהבה אך קיבלה אותו, כדבריה, 'כמו שהאף שלי הוא שלי', ובזכותה הוא מצלצל כיום אחרת לגמרי באוזנינו הצבריות, הנוטות לזלזל בשמות 'גלותיים'.

שם שנתנו לה קומתה הזקופה וחיוכה המבויש והאריג הפשוט – 'ציפור עוטה מעיל אפור'. שם שנתנו לה 'ההרים הנשפים', הרי ירושלים הנשקפים מן הגזוזטרא - והכתלים, שהסייד מזג בסידם הלח 'ורד דק שבדק', הקירות שהיו 'בני בית קשישים שספרו מעשיות עתיקות בערב, כאשר שתינו תה', ובתוך כאב האובדן הפכו ל'חומר לא עונה כמות'.

שם שנתנו לה האהבה, ועליו יעידו שיריה ויעידו קרובים שבקרובים ויעיד כל מי שהיה במחיצתה אפילו פעם בודדת. שם נתנו לה החטאים - האשמה העמוקה על ש'לא הושטתי את כולי', לקבצן הקיטע, לנדפָה, לזרוק, לחלש, למטורף, לאובד; ושם נתנה לה כמיהתה - למרחבים, ופנימה אל לב השושנה – אל נקודת השלום הספירית הנעלמה. שם שנתן לה 'אור המזלות', שהביא אל נפשה 'את תנועות השמים/ לנסותה באין סוף' – ונתנו לה שכניה, שכה אהבה. שם שנתנה לה עבודתה המאומצת והמבורכת כמורה (ואני מציע לכל אחד, ובמיוחד למי שעוסק בחינוך, לקרוא את 'רשימות מורה' שלה, שנתפרסמו מחדש בכתב עת 'מסכת' היוצא לאור בידי 'מתן', חוברת ב'), ונתנו החגים האהובים, לפני ולפנים. שם שנתן לה טוב תקופות השנה: 'הוי אביב והוי קיץ/ זכרו אותי/ הוי סתו והוי חרף/ נתתי לכם את נפשי' – ונתן העיוורון להן: 'ולפעמים נסגרות אפילו חצרות/ של תקופות השנה'.

שם שנתן לה הים - 'ים אפל', 'הים הלבן', 'הגלי', הים שצחק 'ואימץ אותי אל לבו החפשי/ אל לבו הזורם'. ושם שנתן לה מותה. מות שהוא 'אחיך השקט, הגדול', שהוא גם שגריר החידה הגדולה, שאינה נפתרת כמלוא הנימה 'גם כשניגש אלי המות' עצמו, 'קרוב עד אימה'.

הרים וכתלים

התקבולת בשיר נראית ברורה ושקופה: שם שנתן אלקים כנגד שם שנתנו ההורים, העצמיות שב'קומתו' ו'אופן חיכוך' – כנגד הבגדים ('האריג'). 'ההרים' כנגד 'כתליו'. וכן יתר הזוגות: המזלות-שכניו. חגיו-מלאכתו. תקופות השנה-עוורונו. כלומר, המרחבים - כנגד הצמצום המוגבל. רק ב'זוג' האחרון: 'שנתן לו הים ונתן לו מותו' מתגלה יחס אחר. והשינוי הזה, שפותח בשורות האחרונות ממש אופק חדש, אופייני לרבים משיריה של זלדה.

ואולם בשיר הזה ובשירתה כולה, וכמובן גם בחייה, מתגלה יחס מורכב ביותר וחדתי בין המרחבים הססגוניים הנתפשים בחוש לבין העולם המוגבל, הכלוא בגדריו – אשר דווקא מתוכו בוקע פתאום, כמתוך חודה של נקודה, מרחב פנימי וסמוי מן העין של חירות. עם כל הכוסף והגעגועים למרחבים, לנופים קסומים, לארצות רחוקות, כאותה ציפור בכלוב (ולגבי זלדה גם 'הצפור בכלוב מסמלת אושר, מסמלת חרות'), זלדה לא רק קיבלה עליה את דינם של חיים רתוקים למקום אחד, לבית, תוך עזרה תמידית לסובבים אותה, אלא כמובן מסוים גם בחרה באותו צמצום: בכתלים, בשכנים, בטיפול בבעלה החולה, באמה, בדידים, בחרה בדלת פתוחה תמיד לנדכאים ולעניים. בחרה בעולם האנושי, על כל כאביו וחוסר אוניו, כנגד עולם הטבע. וגם במלכות הטבע עצמו – נפשה נוטה אל 'עץ אגס חולה... שקרב קצו', אל אותו 'ציץ דק עיף למים' שבמרפסת.

'בכיתי תמיד/ שכלואה הנני/ בין הכתלים של הבית/ בין כתלי הרחוב/ בין הכתלים של העיר/ בין הכתלים/ של ההרים'. 'בלילה ההוא כשישבתי לבדי/ בחצר הדוממת/ גליתי פתאום/ שאף ביתי בנוי על החוף/ שחיה אני על שפת הירח/ והמזלות/ על שפת הזריחות והשקיעות' ('בלילה ההוא').

זלדה היתה גם ציירת, וראתה את העולם בעיני צייר, הלוכדות צורות וצבעים בעונג אינסופי ולומדות 'לצוד את הקו הנכון/ בסבך של קוים רועדים'. עינוגי החושים נוגעים במעמקיה, עד שאין היא יודעת 'האם תענוג השקיעה האדומה/ הוא מיסוד התמותה שבי'. ואולם ברגעים מסוימים היא זוכרת 'בשמץ של תעוב, בבחילה -/ את המראות הססגוניים שנצברו במוחי./ נופים יפים להפליא/ נראים לי פתאום /כצעצועי פטודה ופז/ לעומת הריק הטהור, המוחלט' (של העיוורים).

ה'יש' ששכח את מקורו - האין - ונסתחרר ונשתכר מיופיו, מתגלה לה פתאום כחיצוני מול הריק הטהור, המוחלט, מול החושך המלא סימנים, הנפתח 'למרהיב, לעמוק, למאיר, לבלתי אפשרי'. נראה שזו הסיבה הפנימית להתמקדותה הגוברת בשירה – בעוד שבצעירותה למדה ציור, ואף חלמה להשתלם באיטליה (אמנם מבחוץ נראה שהאילוץ הקיומיים הם שהכריעו). דומה שהמלה הנשמעת, השייכת למלכות האדם בלבד ולשיחו עם א-להים ואדם, היא שגברה בסופו של חשבון על עולם המראות המאושר. על כן, מעבר לכל האריג המורכב והססגוני של החיים על כל סתירותיהם, ניצב האנך המוחלט הקובע את תשתית ישותה של זלדה, עד המרחב הפנימי ביותר: 'אין לי קיום/ בלי הברקים והקולות/ ששמעתי בסיני'.

ההתנגשות בין המרחבים החיצוניים והפנימיים התבטאה שוב ושוב גם בחיי יום יום: אני זוכר שעת חסד אחת שבה הצלחנו, אשתי ואני, לקבוע סוף סוף טיול עם זלדה בתקופת האביב. בשנים ההן היתה ספונה בביתה, ואף שבית זה – דירתה הצנועה בקומה השניה ברח' הקליר 9 - היה באמת עולם

ומלואו (המרפסת הקטנה - 'שער הזריחה', ועציצה - כיער), כלתה נפשה לעצים פורחים, לעשבים, למעיינות. אלא שיציאה כזאת מן הבית היתה בדרך כלל מבצע כמעט בלתי אפשרי. הפעם הכל הסתדר והגענו אליה כמעט בתרועת נצחון. זלדה אכן קמה, הלכה להביא ז'קט - והצטרפה אלינו. ואולם ברגע הזה הגיעה לדלת קבצנית - מן הקבועות בביתה. זלדה הביטה בי בעינים שאמרו: 'מה לעשות? הפעם זה לא ילך', והבנתי שהתכנית נגנזה: הקבצנית באה לסעוד את לבה, זלדה צריכה להכין לה חביתה, וכו', ואין טעם שנחכה.

מעשית ומציאותית

זלדה לא היתה אשה מעשית - במובן הטכני. היא לא ידעה לחלק מספרים שלמים והתקשתה מאד למלא צ'ק. אני רואה אותה לפני - מנסה לסגור בפקק גדול בקבוק שפתחו קטן פי שניים, או משתדלת לשווא ללמוד כיצד להפעיל פטיפון. רואה אותה מתפעלת עד בלי די מהתיקונים הזעירים שהצלחתי לערוך מדי פעם בביתה. היא ראתה עצמה כ'אשה פשוטה, ביתית, רפה', בת כפר שנתגלגלה לעיר הגדולה ומעולם לא הסתגלה אליה. ככל שחלפו השנים - קשתה עליה חציית כבישים. רח' רמב"ן, המפריד בין שכונתה ('שערי חסד') לבין רחביה - נקרא בפיה 'סמבטיון'.

ברובד עמוק יותר, מצד חוסר ה'מעשיות' - זלדה היתה נטולת תאוות קניין יותר כל אדם שהכרתי מימי. חוויית הילדות שהעלתה בשיר 'בתור הילדות אכילת פרי חדש' נחתמה בנפשה עד יומה האחרון. ולא רק בקניינים כספיים המדובר, אלא בכל הקניינים הקיקיוניים והמדומים כגון פרסום, הצלחה או כבוד. זלדה היא אולי האדם היחיד שהכרתי, שהפרסום לא נגע בכנף בגדו אפילו באצבע קטנה. היא לא הפכה את עצמה או את יצירתה, ולו במעט מזעיר - לפסל. אני זוכר שנתנה לי לכדוק תרגום לאנגלית שעמד לצאת לאור (ובאמת יצא, ועדיין יוצא...), תרגום משובש עד לידי גיחוך של אחד משיריה. אני הייתי קנאי אמיתי בכל הקשור לזלדה ורציתי לדרוש בכל תוקף שהתרגום ייגנז. חשבתי שזלדה תצטרף ל'התלהמות' שלי - אבל היא רק אמרה בקולה השקט, הרך, במבטא הרוסי הקל שלה: 'אבל גם הוא (המתרגם) צריך להתפרנס'.

בראיון, שבו הגיבה זלדה לשאלות בדבר השפעת הפרסום עליה ועל יצירתה, אמרה (בהשמטות ובשינויים קלים, למען הבהירות):

"...אולי זה ישתק אותי להרבה זמן, יהיה לי קשה לכתוב. אדם שכותב שירים מסתכן, אי אפשר לפרסם ולרצות שלא יקראו את זה... אני גם לא יודעת מה שייך איזה פרצוף יש לי או איזה בית יש לי - לגבי השירים. ובשביל מה היה נחוץ כל הענין של עיתונות? כי אדם חי הוא משתנה כל רגע והוא זורם; אדם שקבעו אותו במסמרות שהוא כך וכך - זה רק אחרי מותו. אבל לפעמים אדם נכנע לתמונה שנוצרה בצדק או שלא בצדק ממנו".

ברגע שזלדה שמעה כי מישהו נמצא במצוקה - כספית, רפואית או נפשית - התגלתה כמעשית ונמרצת ביותר, מסירות נפשה היתה ללא גבול וגם מידידה דרשה להיפנות מהכל, לפעול ללא לאות ולא להרפות עד למציאת פתרון. מעבר לזה - במובן המהותי, זלדה היתה מציאותית מאין כמוה. והמציאות נענתה לה וקלטה את שיריה כשתילים ההולכים וצומחים עד היום. שייך לזה גורלו של השיר שפתחנו בו, ואף של שירים רבים אחרים שחצו גבולות ו'מגזרים' והיו לעצם מעצמינו. מעולם לא שמעתי את המלה 'אובייקטים' בפיה של זלדה. כל הדברים בעולם היו לגביה 'דברים' - מלשון 'דיבור'. כי מן המופשט ועד הגשמי ביותר - העולם כולו מדבר. והמפגש עמו הוא בדרך של שיחה. יש ודאי צד של התבוננות מן הצד, אך ההתבוננות אינה באה אלא לפלס דרך לקראת אותו

מפגש, מפגש חי וממשי עם האחר – מתוך קשב גמור לנקודת קיום שונה, לא נתפשת, עם כל היש - ועם העומד מאחוריו. מפגש אמיתי, מלא כבוד, ללא אחיזה בעמדות מבוצרות שנקבעו מראש, מפגש שלא עכרוהו ולא עממוהו דמיונות, משאלות של סיפוק עצמי, אנוכיות או אינטרס. והפיוט הוא היין המופק מאותו שיח, הסוד הלא הגוי – שבכל זאת מוצא דרכו אל המלים.

'שושנה שעלים לה כתומים/ חצתה את אימת המרחק/ שבין קיומה הצמחי/ לדם קיומי/ להיות ידידת לבי'. והלא זוהי המציאותיות עצמה: המפגש. לשוא נבקש להשיג את ההוויה בכוח חקירתנו השכלית שוות הנפש; 'לשוא מדענים האירו בפנס את שגעון פחדם' - של הלוויתנים שעלו לחוף 'לגנוע על פני שממת החול': 'הסוד שגר בהרי החושך/ מקשיב לדבריהם/ ומחייך לנפשו'.

ידידי נפשי

השיר שאותו הכתירה זלדה בתואר 'השיר הכי יפה בעולם' הוא הפיוט 'ידיד נפשי'. שירה האחרון, מן הימים האחרונים ממש בבית החולים (מתוך הספר 'שנבדלו מכל מרחק', המוקדש ל'ידידי נפשי'), נגמר בשורות: 'ידידה פתאומית תמול לא נודעת/ אמרה לי: / אני אתפלל עליך'. מאז נוספו זלדה ודאי אלפים ואולי רבבות של ידידים לא נודעים – דרך שירה.

אכן זכתה לידידות אמת, ולא רק עם אנשים, אלא עם הבורא – אף שהוא 'טמיר ונעלם' ו'סתומים מופתיו' - ועם כל אשר ברא: עם כוכבים: '...ייהפכו הכוכבים/ אט אט/ לשכני... לקרובי... לילדי'. עם זהב השמש – זריחות לוחטות ושקיעות מפוארות. עם הלילות 'הירוקים השקופים כים' עם הלילות הכחולים ולילות הכסף. עם הרי הכרמל וסלעי ירושלים. עם החיות בגן החיות ועם סודם של לויתנים. עם זמיר ש'עמד בתוך עציץ/ ואכל עשבים'. עם עצי הזית 'שהם עצובים וחכמים כאנשים' - ועם 'עץ אגס חולה'. היתה לה ידידות קרובה מאד עם פרחים – כריונטמה, חבצלת השרון, אלמות הכסף, ובמיוחד עם ורדים. שני השירים שבשם מופיעה המלה 'ידידות' מוקדשים ל'שושנה שעלים לה כתומים' וליסמין הלבן. ואילו 'כרכום של שדות' מכונה בפיה 'ידיד אמת', או 'ידידי הזעיר'.

מכאן עולה גם ידידותה המדהימה של זלדה עם המלים עצמן. מאחורי הזרימה הטבעית כל-כך של שורותיה עומד דיוק מופלא בבחירת כל מלה וכל רווח בין שורות, הכל במידה ובמשקל, עד שדומה שהמלים עצמן רחצו במעין מים חיים וחזרו לטהרתן. הרמזים, הדקים מאד לפעמים, לפסוקים או למדרשים - חבויים ואינם מעמיסים כלל על הביטוי הפשוט, הישיר. וכמו ש'אינני אוהבת את כל העצים שווה' – כך גם לגבי המלים: למשל, המלה השגורה כל כך 'כעת', נפקד מקומה בכל שירתה של זלדה. 'עת' כן 'כעת' לא, 'עתה' – לעתים נדירות, 'עכשו' שכיחה יותר, ו'כעת' – בכלל לא, כי 'זו לא מלה שלי'. מצד שני, מלים יומיומיות כגון 'חלב', 'לחם', 'פרסום', 'חשמל', 'מסים', אגרת', 'משרד' - מקבלות אצלה איזה דוק מיוחד, זיו בלתי נתפש.

לגבי, זהו עיקר סודה של שירתה: השיח התמידי, המפגש, הידידות, הרעננות, ההתחדשות. והרעננות הזו היא ודאי גם הסיבה שכל כך הרבה אנשים צעירים מזלדה בעשרות שנים נהגו 'לעלות לרגל' אל ביתה ולשוחח איתה שיחות נפש ממושכות.

גם בעצב נגה'

זלדה התפלאה לא אחת לשמוע כי אנשים מסוימים קובלים על העצבות שבשירה. 'השירים שלי לא עצובים', אמרה. כי העצבות הזרה, הטמאה, היא בחירה בחוסר חיים פסימי. ואילו בשירתה מתגלה כי 'גם בעצב נגה'. כאותו נוגה אדום, עמוק וחם שמאחורי תמונותיו של רמברנדט – צייר שאהבה

במיוחד – כך גם האור החם שבשיריה, לפעמים בהיר ואף עולץ, ולפעמים 'כהה-לילי-רך, כהה-לילי-חי'. וגם כאשר האור מתעמעם - כאשר 'הלחם שעל השולחן יבש/ ויהי ניקודים', כאשר 'צל עצוב כסה את הבית', כאשר 'הבית רסיסים רסיסים' והשבת – 'פצע', במות עליה בעלה חיים, גם כאשר 'קשי לבבי מטיל בי אימה' – זהו תמיד אותו האור. ועל כן מתוך הצער עצמו עולה לעתים ההתבהרות הגדולה, בתפנית לא צפויה שראשיתה במלה 'פתאום'.

כל שיר של זלדה יגלה הרבה ממה שכתבתי, והרבה יותר ממה שכתבתי. אסיים באחד משיריה המופלאים, שיר ש'לא היה יכול להיות אחרת' – שכל שינוי, ואפילו קל שבקלים, רק יגרע ממנו:

"אני ציפור מתה/ אני ציפור מתה/ ציפור אחת שמתה/ ציפור עוטה מעיל אפור. / בלכתי, לץ מפטיר לעומתי. // פתע אפפתני שתיקתך - / תי עולמים. / בשוק שוקק עוף מת ישיר - / רק אתה קיים. / בשוק שוקק מדדה ציפור עם שיר/ נסתר".